

Baláková D.

DYNAMIKA SÚČASNEJ SLOVENSKEJ FRAZEOLÓGIE
(FOND SOMATICKÝCH FRAZÉM)

Greifswald : Ernst-Moritz-Arndt Universität, 2011. — 315 s.

Монографія словацької дослідниці Дани Балакової «Динаміка сучасної словацької фразеології (фонд соматичних фразеологізмів)» аналізує на сучасному науково-теоретичному й методологічному рівні соматичну фразеологію словацької мови. Головне завдання своєї праці авторка вбачає в тому, щоб шляхом синхронічного системного аналізу максимально повно описати фразеологію словацької мови із соматичним компонентом, виявити її текстуальний, комунікативно-прагматичний потенціал і способи неофразеологізації.

Рецензована монографія складається зі вступу, трьох розділів, бібліографії, висновків та реєстру соматичних фразеологізмів, зафіксованих у лексикографічних джерелах, вибраних з мови мас-медіа та художньої літератури, Словацького національного корпусу.

Перший розділ «Теоретичні та методологічні засади дослідження» присвячений аналітичному оглядові праць Й. Млацека, Й. Долніка, Й. Фурдіка, Й. Горецького, Ф. Міка, які розкривають основоположні принципи сучасної словацької фразеології: мотивація та синкретизм, вторинність фразеологічної номінації, функціональний підхід, транспозиція, аналогія та ідіоматичність, структура і незамкненість фонду (с. 28). Авторка поділяє також теоретичні положення Ф. Чермака, Д. Добровольського, П. Дюрча, В. М. Мокієнка, праці яких вирізняються пошуками фразеологічних універсалій, аргументацією теорії антиномій, текстотвірного потенціалу фразеологічних одиниць, що в підсумку веде до системного наукового опису словацької мови, зокрема її фразеології. Спираючись на зазначені принципи та виходячи з завдань свого дослідження, Д. Балакова декларує вихідні положення аналізу фразеологічних одиниць: синкретизм і структурний склад, на тлі яких специфіковано обсяг і межі досліджуваного матеріалу, аналогія, мовна економія та еквівалентність, що є релевантними з

погляду функціонування фразеологізмів у живому мовленні.

Другий розділ «Фонд соматичних фразеологізмів» є одним із центральних у монографії. Опрацювання великої кількості джерел, як лексикографічних, так і авторських ідеографічних класифікацій, дозволило авторці зібрати практично повний фонд соматичної фразеології сучасної словацької мови: 2660 одиниць. У цьому розділі Д. Балакова здійснила повну класифікацію фразеологізмів з соматичним компонентом у зіставленні з іншими подібними дослідженнями словацьких та польських авторів — Е. Сметкової, М. Сотака, М. Горди. Розділення фразеологізмів на 87 підгруп за компонентами-соматизмами дозволило авторці виявити кількісний склад кожної підгрупи та її фразеологічну продуктивність. Так, найвищу продуктивність виявили соматичні компоненти, що розташувалися в такій послідовності: *hlava, oko, ruka, noha, srdce, jazyk*. Понад п'ятдесят фразеологічних одиниць утворюють соматизми *nos, ústa, ucho, tvár, brucho, zub, vlas, chrbát, prst*. Навпаки, незначну частотність (менше десяти одиниць) показали слова *brva, driek, hrud', klb, lebka, lýtko, mandle, pačesy, pečeň, šl'acha, viečko, zrenica* (с. 40).

З погляду структурних моделей фразеологічних одиниць Д. Балакова аналізує дві великі групи, які називає термінами *фразеолексеми (frazеolexémy* с. 52) і *фразеотекстем (frazеotextémy* с. 91). Зауважимо, що такі терміни відрізняються від прийнятих у вітчизняній фразеології і до певної міри є дискусійними. Так, якщо термін *фразеотекстема* можна кваліфікувати як предикативну одиницю, яка належить синтаксичному рівню мови, то *фразеолексема* (тобто *фразеологічна лексема*) сприймається як невідповідна тому масиву матеріалу, що аналізується. В усякому разі лексема-фразеологізм або слово-фразеологізм для фразеологічної науки є досить нетиповим і периферійним, якщо не винятковим

явищем. Вочевидь авторці варто було наведене терміни семантизувати детальніше.

Серед фразеолексем авторка виділяє дієслівні синтагми (напр.: *drať niekoho z kože, žiť na vysokej nohe, neveriť vlastným ušiam*), фразеологізми зі специфічною будовою дієслівної синтагми (тобто такі, що мають дієслово *íst'* як інваріантну форму в комбінації з частками *div / div že, dobre / dobre že, skoro*), напр.: *íst' oči nechť na niečom, na niekom; div oči na nej nenechá; skoro si oči vyočí* тощо, іменні (напр.: *krv a mlieko, hlava-nehlava, samá noha, zub času, člověk dvoch tváří*) та компаративні фразеологізми (напр.: *hlava ako sud, ústa ako vráta, brucho ako bubon, mať zubov ako žaba, chodit' ako telo bez duše* та ін.). До фразеолексем зараховано також мінімальні фразеологізми. Згідно з фразеологічною концепцією Й. Млацека, мінімальні фразеологізми були виділені в окрему категорію як результат розроблення проблематики варіантності у фразеології. До цієї категорії потрапили фразеологічні одиниці, структурно організовані як прийменник з іменником, частка з іменником або прислівником, прийменник з прикметником тощо, причому цей тип словосполучень сприймається з експліцитно не вираженими дієсловами *minút', prehrať, prestať, odložit'* і под. Тобто такі вислови самі по собі мають комунікативний зміст, який визначається за контекстом. Мінімальні фразеологізми не численні у словацькій мові, а в аналізованій семантичній групі авторка виділяє 24 одиниці (с. 90): *do pohy, zo (od) srdca, po zuby, z brucha, z hlavy, od plúc, ani slzu, až do kostí, ani o vlas, (až) po uši, ani (ako) za necht* тощо.

До фразеолексем дослідниці відносить фразеологізми зі структурою простого або складного речення, пор.: *Zašlo mu za nechty; Hryzie ho v bruchu; Slzy sa mu tislí do očí; Oko — do srdca (do duše) okno; Dlhé vlasy, krátky rozum; Daj mi kožuch, i kožu ti stiahne; Huba malá dierka, ale veľká žierka; Jazyk nemá kosti, no vie zbírat mosty; Preč z očí, preč zo srdca* та ін.

Цікавим аспектом дослідження є аналіз співвідношення типів фразеолексем і фразеолексем, структурно-семантичних моделей фразеолексем, їх валентної та квантитативної характеристик.

Третій розділ «Динамічні тенденції у соматичній фразеології» є помітним внеском у дослідження не лише словацької, а й слов'янської фразеології взагалі. У ньому авторка збрала та проаналізувала фразеологію усного дискурсу. Цей розділ містить два підрозділи: «Текстотвірний потенціал фразеологізмів» і «Нове у фразеології». З метою з'ясування активного вживання чи пасивного знання словацької фразеології з соматичним компонентом Д. Балакова розробила анкету з 2660 фразеологічних одиниць, у якій

узяли участь 100 студентів-філологів 1–3 курсів. Питальник містив три варіанти відповіді: «знаю фразеологізм і вживаю його (активне знання)», «знаю фразеологізм, але не вживаю його (пасивне знання)», «не знаю фразеологізм (незнання)».

Як показали результати анкетування, більш ніж третина респондентів (35,5 %) соматичну фразеологію знає та вживає у своєму мовленні. До одиниць найвищої частотності авторка зараховує *trhnúť si nohou, byť / iba, len kost' a koža, držat' jazyk za zubami, íst' (liezť) niekomu na nervy, zubami-nechtami* (с. 119). Серед одиниць, що належать до пасивного знання соматичної фразеології (24,5 % респондентів), вирізняються фразеологізми *mať niečo za ušami, mať v hlave (črepe), spať s otvorenými očami, utápať sa (topiť sa) v slzách, Počúvaj uchom a nie bruchom* та ін. I, нарешті, третя група, що в результаті оцінювання отримала дві підгрупи з різними індексами компетентності. У першій підгрупі (17,5 % респондентів) індекс компетентності був вищий, ніж у другій підгрупі (22,5 % респондентів, яким наведена фразеологія взагалі не була відома). Третя група презентує відповідно фразеологізми *stát na slabých nohách, ohnúť (sklonit') šiju pred niekým, člověk hrubej kože* та *hltat' sliny od zlosti, mať čest' v tele, Nehryz si pre to srdce* та ін.

Стосовно потенціалу фразеологізмів за структурним параметром виявилося, що порівняно з прислів'ями й приказками (за термінологією авторки — фразеолексемами) фразеологічні одиниці зі структурою словосполучення (за термінологією авторки — фразеолексеми) мають вищий ступінь знання та вживання в комунікації: відповідно 46 % і 18 %, що авторкою кваліфікується як цілком очікуваний результат.

Лексикографічні праці — тлумачні, фразеологічні словники та збірники паремій — як джерела досліджень є надійними й перевіреними основами наукових розвідок. Збір нової фразеології, а тим більше надання їй такого статусу — справа актуальна й не легка. Теоретичним підґрунтям щодо поняття «фразеологічний неологізм» для Д. Балакової слугує така дефініція В. М. Мокієнка: «фразеологічні неологізми — це не зареєстровані тлумачними словниками сучасних літературних мов усталені експресивні вислови, які або створені заново, або актуалізовані в нових соціальних умовах, або утворені через трансформацію раніше відомих паремій, крилатих висловів і фразеологізмів, а також це словосполучення, запозичені з інших мов»¹. Теоретичний аспект дослідження Д. Балакової викликає особливий інтерес і заслуговує на позитивну оцінку. Наведемо

¹ Мокієнко В. М. Новая русская фразеология. — Ополе, 2003. — С. XI.

тут деякі приклади, які можуть стати підґрунтям для широкого фразеологічного зіставлення з іншими слов'янськими мовами: *byť (stať sa) předlženou rukou někoho, něco-ho; s odretými ušami (urobit' něco); kryt' někomu chrbát; dvíhat' (varovný) prst; nechat' si něco prejsť hlavou; hodit' něco (všetko) za hlavu; mať hlavu v smútku; stát' (byť) (oboma) nohami (pevne) na zemi; nepredat' lacno (svoju) kožu; vutývat' někomu mozog* (с. 173) та ін. При цьому виділення списку фразеологічних неологізмів не є для авторки самоціллю. На основі зібраного матеріалу вона досліджує прагматику новотворів в аспекті «узуальне — незузуальне» та «інтернаціональне — неінтернаціональне».

Оцінюючи монографію Д. Балакової в цілому, зазначимо, що це вдалий досвід комплексного опису соматики фразеології словацької мови. Авторці вдалося визначити місце соматики фразеологізмів на осі «центральне — периферійне» і «старе — нове», а відтак схарактеризувати фразеологіз-

ми з соматики компонентом з поглядом їхньої структури, актуальності, розвитку, збагачення та новотворів. Позитивно слід оцінити наявність у праці додатка-реєстру активно вживаних фразеологізмів за кожним соматики компонентом. Рецензована праця стала помітним явищем у слов'янській фразеологічній науці та уможливила нові порівняльні дослідження. Скажімо, ми звернули увагу, що, на відміну від чеської мови, в якій є антонімічна пара *má to hlavu a patu* та *nemá to [ani] hlavu ani patu* у значенні «це цілком логічно й продумано» та «це зовсім не логічно й не продумано», словацька мова послуговується заперечним варіантом *nemá to hlavu ani pátu* (с. 13), *nemáť ani hlavu, ani pátu* (с. 298), пор. укр. *ні голови, ні хвоста [немає в чому]*. Ми приєднуємося до висновку наукового редактора рецензованої монографії проф. Х. Вальтера: «Це книга з головою».

Л. ДАНИЛЕНКО

**ПАМ'ЯТКОЗНАВЧІ ПОГЛЯДИ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ХХІ СТ. :
Зб. наук. статей з пам'яткоохоронної роботи /
Гол. ред. Д. П. Кузнєцов**

Харків : Курсор, 2014. — Вип. 4. — 140 с., 13 іл.

Культурна спадщина є невід'ємною частиною світового культурного надбання людства, матеріальними й духовними цінностями кожної нації, які слід зберігати, розумно використовувати, примножувати, охороняти й передавати нащадкам. Питання культурної спадщини, що розглядаються в цьому збірнику, є надзвичайно важливими й актуальними.

Рецензована книжка містить доповіді та повідомлення учасників міжнародної науково-практичної конференції молодих учених «Пам'яткоохоронні традиції Слобожанщини» (Харків, вересень 2013), яка проходила в межах загальноєвропейського проекту «Дні європейської спадщини» й була приурочена до 125-річчя від дня народження академіка Л. А. Булаховського.

Видання складається з чотирьох розділів, у яких висвітлюються питання культурної спадщини й музейної справи, мовознавчої спадщини, історичного краєзнавства, етно-

графії, фольклористики, діалектології й літературного краєзнавства.

Збірник відкривають статті, присвячені Харківській державній академії культури як осередку матеріальної й духовної культури Слобожанщини, а також Л. А. Булаховському як знайомому досліднику слов'янської мовознавчої спадщини.

У статті В. М. Шейка «До 85-річчя Харківської державної академії культури» підкреслюються значення і внесок цього закладу в розвиток української культури й мистецтва.

Спогади Юлії Леонідівни Булаховської про життєвий і творчий шлях її батька уявляють постать Л. А. Булаховського не лише як видатного мовознавця, а й як людину енциклопедичних знань і великого гуманіста.

Т. Ю. Лисиченко у статті «Леонід Арсенійович Булаховський і Харківська філологічна школа» окреслює науковий доробок видатного мовознавця, наголошуючи на різ-